

Д.Б. Кошербаев

*Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды мемлекеттік университеті
(E-mail: kosherbaev_das@mail.ru)*

Саяси имидждің даму тарихы

Мақалада саяси имидждің тарих беттерінде көрініс алуы мен ұлы ойшылдардың, саясаткерлердің «бейнесін» өзгерту мәселесі сөз етілді. Саясаткердің халық алдында қандай болуы керек. Билікті тілмен, жағымды іс-әрекеттердің көмегімен уысында ұстап қалудың жолдары ұлы ойшылдардың еңбектерінде қарастырылған. Рим және түркі ойшылдарының саяси еңбектеріндегі басшы мен қоғам арасындағы қатынас туралы тұжырымдарға шолу жасалған.

Кілт сөздер: имидж, имиджтану, саяси имидж, саяси технологиялар.

Имидж ұғымы ХХ ғасырдың соңында ғана ғылыми айналымға белсенді түрде енсе де, оның да өзге ғылыми салаларға тән өзіндік даму тарихы бар. Бүгінгі ғылыми әдебиеттерде имидж тарихы жөнінде ақпарат жоқтың қасы. Мысалы, ресейлік ғалым Г.Г. Почепцов өзінің «Имидж и выборы» атты кітабында «имидж — бүгінгі күннің жаңалығы» деп көрсетеді. Алайда саяси тұлғаның сыртқы және ішкі дүниесіне қатысты сыни ойлардың элементтерін тарихтан өткен ұлы ойшылдардың еңбектерінен көруімізге болады. Енді сөзімізге дәлел болуы үшін осы ұлы ойшылдардың шығармалары мен ой-толғамдарына шолу жасап көрейік.

Саясат пен өнер (мемлекеттік істі жүргізу өнері) туралы айтулы зерттеулерді Ежелгі Рим ғалымдары мен қоғам қайраткерлері жасаған болатын.

Марк Туллий Цицерон (б.д.д. 106–43 жж.) Ежелгі Римнің саяси қайраткері, шешен, жазушы. Ақсүйектер әулетінен. Б.д.д. 63 ж. консул болған кезінде халық арасындағы және саяси қайраткер ретіндегі беделі қатты өсті. Керісінше, інісі Квинт Туллий Цицеронды (б.д.д. 102–43 жж.) басым көпшілігіміз біле бермейміз. Алайда Квинт Туллий Цицерон саяси ілімдер тарихында алғашқылардың бірі болып саяси кеңесшілік, сайлау кампаниясын жүргізу сынды мәселелерді қарастырған болатын. «Краткое наставление по соисканию» атты қысқа шығармасында ағасына саяси сарапшы ретінде жақсы кеңестер береді.

Сонымен қатар Квинт Туллий Цицеронның б.д.д. 64 ж. өзінің консулдық қызметке тұрған ағасы Марк Туллий Цицеронға жазған бірнеше «Хаттары» [1; 126] жеткен болатын. Бұл «Хаттар» имидж тақырыбындағы шағын саяси трактат секілді және Квинт Туллий Цицерон жақын адамына жазғандықтан, басқаларға айта бермейтін ойларын ашық көрсеткендігімен құнды. Осы еңбектен қысқаша үзінді келтірелік.

Өмірін саяси қызметке арнаған адам өзін қалай ұстап, не істеуі керек? «Ол, алдымен, ораторлық шеберлігін шыңдауы керек», яғни сөз саясатқа араласудағы басты құралдардың біріне жатады. Сөздік қорды байыту жолында жұмыс істе деп кеңес береді. «Сенің әрбір сөзіңді ұйып тыңдай-тыңдай сенің талантты екеніңді танытындай етіп дайындал». «Саясаткердің басты мақсаты — адамдарды өзіне қаратып, бағындыра білуі».

«Халықтың қолдануына ие болу үшін оларды не толғандыратындығын, тұрмыстық жағдайларын, мұң-мұқтажықтарымен таныс болу керек». «Олар тек қана уәдені емес, өздеріне деген қызметті, жомарттықпен берілген уәдені керек етеді». Бұл бәрінен бұрын кандидаттың танымал болуына және халықтың қолдауына ие болу үшін маңызды. Қазір біз бұны популизм деп атаймыз.

Саясаткерге саяси әрекетінде, арына қайшы келетін, бірақ онсыз мақсатқа жете алмайтын әдістерді қолдануына тура келеді. «Оның бірі алдау, өз ойын жасыру, өтірік айту және т.б. Өтірік те маңызды, мақсатқа жету және құрметке ие болу үшін қажет».

«Сайлау кампаниясы кезінде ол көпшіліктің көз алдында болғаны абзал. Оған белсенді қоғамдық өмірден алшақтауына немесе демалысқа кетуіне болмайды». «Кандидаттың есігі ғана емес, көзі мен жүзі үнемі адамдарға ашық болсын, бірақ оның ойын бірде-бір пенде білмесін».

«Егер оған кімде кім өтінішпен келсе, оны қайткен күнде орындауға тырысуы керек. Ал егер шамасы келмейтіндей өтініш жасаса не істеу керек? Онда қолынан келмейтіндігін түсіндіріп бастартуға болады, жақсы адам секілді. Бірақ ол саясаткер, сондықтан ешқашан да қолдан келмейді».

деп айтуына болмайды. Немесе мүмкіндік болған кезде өтінішіңіз орындалады деп сыпайы бастарту қажет».

Ежелгі грек ойшылы Плутарх (46–120 жж.) — «Мемлекеттік істер туралы» [2; 760–806] саяси трактатының авторы. Бұл трактат Плутархтың досы Манемахтың өтініші бойынша жазылған. Ол фэлсафашы, саясаткер болғандықтан, қоғамдық жұмысты ұйымдастыру, қоршаған адамдармен, тұрғындармен қалай әрекет жасау керектігі жөнінде құнды кеңес алғысы келген. Плутарх оған біраз кеңестер береді.

Оның пікірінше, мемлекеттік іспен айналысу үшін, алдымен, жақсылап ойлану керек. «Адам саясатпен билік пен байлыққа құмарлықтан немесе біреуден кек қайтару мақсатында айналыспауы керек. Онда азда болсын жүрегінде халқына деген махаббат болғаны абзал. Мұнсыз бірде-бір саясаткер алдына қойған асыл мақсатына жете алмасы анық».

«Саясаткер өз халқының психологиясын, оларды не қызықтыратынын, не ұнататындығын жақсы білгені абзал. Халықтың көңілінен шыға білуде өнер. Көңілінен шықсаң, халық саған өз ырқымен беріліп, ашылады».

«Саясаткердің барлық әрекеті «театрдағы көрермендердің көз алдында өтіп жататындықтан», ол қоршаған ортаның қолдауына ие болатындай, ел сүйсінетіндей қылықтарға толы болуы қажет. Мінезіндегі әрбір қателік, шарапқа құмарту, ұзақ ұйықтау секілді әдеттер өзін күшкіге қалдырады, жаман атақ әкеледі. Саясаткер жағымды істер мен жақсы әрекеттер арқылы көзге түсуге тырыссын. Осындай мінез оның жақсы атаққа ие болуына және халық алдында сенімді болуға септігін тигізеді».

«Әрбір адаммен тіл табыса алу қабілетінің болуы абзал. Риторикалық шеберлік, өз ойын анық жеткізе алуы, сөйлеген сөзі арқылы адамдардың жүрегіне жол табу да үлкен роль атқарады. Көмейінен шыққан сөз адамдардың жүрегін елжіретердей әсерлі болсын. Тәжірибелі саясаткердің қолында сөз жақсы құрал бола алады». Плутарх былай деп жазған: «Қасқырды құлағынан ұстай алмайсың, бірақ адам мен мемлекетті тек құлағынан ұстап жетелеу керек, халықты тек сөзбен қызықтыра аласың, ал басқа безендендірулер (дастархан жаю, ақша тарату және т.с.с.) ашаршылық кезіндегі аңдарды алдағанға ұқсайды».

Саясаткердің сөзі қандай болу керек. «Софистиканы, дөрекілікті қолдану саясаткердің сөзін әшекейлемейді. Бұндайдан бастарту керек. Ол сенімді жай адамға түсінікті болу орынды. Сөзінде мақал-мәтелді, тарихи деректерді орнымен қолданса, сенімді, қонымды болып шығады. Әзілді де ұмытпаған жөн. Айтылғандарды көпшілік алдында сөйлегенде, әсіресе қарсыласқа жауап қайтарғанда тиімді қолдануға болады. Саясаткер мағынасыз бос сөзге берілмей, алдын ала дайындалып, ойын жинақтап сөйлегені орынды. Бірақ ой ұшқырлығы мен тапқырлық та қажет».

Плутарх дауыстың ырғақты, әуенді болуына баса назар аударады. «Егер адам өзінің саяси мансабын енді бастап келе жатса, аты халық арасында әлі белгілі болмаған жағдайда өзін әділдіктің жаршысы, жақсылық үшін күрескер, шулы соттарда әлсізді күштіден қорғаушы іспетті істер арқылы көпшілікке танылуына болады. Саясаткерге атақ, шен құмарлық, өзінің ескерткішін соғу сияқты істер беделіне жағымсыз әсер етеді. Неғұрлым қарапайым болса, сол жақсы», — дейді.

«Саясаткер азаматтарға зорлық-зомбылық көрсетіп, жеке меншігіне қолсұғуға жол бермеуі керек. Өзіне көмекші қылып адал, шыншыл адамдарды алсын. Олар да билеушінің беделіне әсер етеді. Ол туралы қандай пікір, көзқарас қалыптасуы сол қоршаған адамдарға байланысты. Аздаған қателігін кешіре салу, мақтауға лайық істерін мадақтап, қызметін, талантын бағалап көтермелеп те отыру керек».

Билеушіге қызмет көбінесе «ұлылық» секілді қасиет пен байланысты дейді. «Ұлылық үлкен шеберлікті және белгілі бір жағдайда ой тазалығы мен мінез қаттылығын сақтайтын психологиялық көңіл-күйді талап етеді».

«Саясаткердің жұмысы шешім қабылдау болғандықтан, шешім қабылдауда басқа адамның пікірін тыңдауда қажет, бірақ тез келісе салуға болмайды, әбден ақылға салып, «бет әлпетінде терең ойға батқан кейіп таныту керек». Басқаның пікірін тыңдағанда, оның ойын оқып отырғандай, сезім қалдыру маңызды».

Плутарх осылайша саясаткердің қандай болу керектігін жақсы көрсете білген.

Итальяндық ойшыл, саяси қайраткер Джованни Понтано (1426–1503 жж.). Фердинанд I баласы Альфонсаның тәрбиешісі, ұстазы ретінде оған арнап, саяси-этикалық мазмұндағы «Государь» (De principere) атты дидактикалық трактат жазады. Джованни Понтаноның [3; 290–306] ойынша, «билеуші өз имиджіне тек өз елінде ғана емес, шетелде де мән бергені дұрыс. Бұл мақсатта өзі туралы тараған ақпараттарды бағыттап, тиімді қолданған жөн. Басқа мемлекеттің елшісін үлкен құрметпен

карсы алып, мұқият тыңдап, өзінің қандай дәрежеге ие екендігінді еппен сұлу байқатқан жөн. Оларды сыйлықтармен, бағалы бұйымдармен құрметтеген абзал».

Джованни Понтано бүгін мамандардың айтып жүрген имидждің кинетикалық, вербалдық, габитарлық секілді құбылыстарына да үлкен мән береді. «Адамның мейірімді жүзі мен ашық көңілі жағымды имиджді қалыптастыруы да өте маңызды роль атқарады. Қол — денені, көзқарас жанды асырайды деп тегін айтпаған», — деп жазады. Ол қатты дауыстап күлуден, бет аузын қисандатудан, қолын әрі-бері мәнсіз сермеуден сақ болуға шақырады.

Дж.Понтано сыртқы киімге де үлкен мән береді. «Талғамды киім мен әшекейлер — ұлылықтың маңызды белгісі. Киім мен әшекейді жағдайға, уақытқа, орынға және билеушінің жасына лайық киініп, тағынған жөн. Қаралы киімді салтанатты жиында немесе ала жібекті қатаң жерлерге киюге болмайды. Табиғи кемістікті жасыру үшін және келбетіңнің сұлу жақтарын айқындау мақсатында бет бояулары мен шаш үлгісін орнымен қолданып, пайдаланған орынды», — дейді.

Сән мен талғамның үнемі өзгеріп отыратындығын ескеріп, Дж. Понтано билеушіге әрдайым «алтын аралықты» ұстануды ұсынады.

Дж. Понтано билеуші имиджінің вербальді компонентіне де аса мән берген. «Саясаткердің сөзі оның ой-өрісі мен мінезінен, біліктілігінен хабардар ететіндіктен, әрбір сөзі салмақты, бет-әлпетімен және әр түрлі қимыл-қозғалыстарымен сәйкес болуы маңызды. Сөзі үзік емес, салмақты, түсінікті, анық, қысқа болуы керек. Дауыстың жоғарылығы мен төмендігі, ырғағы, естілудегі әуенділігі секілді өлшемдердің маңызын да еске салып өтеді».

Имидж мәселесі араб, түрік ойшылдарының еңбектерінде де қарастырылды. Әрине, өткен заман ойшылдарының еңбектерінен біз имидж терминін кездестіре алмаймыз. Ол тек біздің заманда пайда болып отыр. Бірақ соған ұқсас ұғымдар (ұлылық, сенім, пікір, махаббат, бедел, жақсы атақ және т.б.) саясаткердің имиджі туралы сөз болып жатқандығы жөнінде күмән қалдырмайды.

Орта Азия мен Иран өлкесінде дүниеге келген ғұламалардың еңбектерінде адамның тәрбиесі, өзгелермен қалай байланыс құру керектігі, көптің адамы өзін қалай ұстауы керектігі, шешендік және т.б. тәлім тәрбиелер сөз етілген.

Көрнекті философ, энциклопедист-ғалым, күллі әлемге Аристотельден кейінгі «екінші ұстаз» ретінде танылған Әбу Насыр Мұхаммед ибн Мұхаммед ибн Тархан ибн Ұзлағ *әл-Фараби* ат-Түркі қазақтың Фараб (Отырар) қаласында дүниеге келген. Әл-Фараби ел билеушісінің қандай және кім болуы керек екендігіне ерекше тоқталады.

Әл-Фарабидің «Мемлекеттік қайраткердің нақыл сөздері» еңбегінен үзінділер [4; 11, 198–201, 218–220, 225]:

27. Шын билеуші — қалаларды басқарғанда өзі қолданатын өнерде өзі үшін және қаланың басқа тұрғындары үшін басқару өнерінің шегі және мақсаты болып табылатын бақыт орнатуды өзінің талабының мақсаты және өмірлік ісі етіп алға қоюшы адам.

28. Кейбір [билеушілер] қалаларды басқарудағы мақсат ұлылық, құрметтеу және тыйым салу, бағындыру, сыйлау және даңқын асыру болу керек деп ойлайды. Құрметті қалағанда, олар өздеріне соған жетуге көмектесетін басқа бірдемелер үшін емес, өздерінің сол көздеген мақсаты үшін қалайды. Қалаларды басқарғанда өздері жасайтын әрекеттерді олар соның көмегімен осы мақсатқа жетудің құралы етіп пайдаланады.

Нағыз әкім. Ол — бірінші басшы, сондықтан оның бойында ұштасқан алты қасиет болуы керек: даналық, асқан пайымдағыштық, қалтықсыз сендіру [қабілеті], өте жақсы қиялдау [қабілеті], қасиетті (ғазуат) соғысты өзі бас болып жүргізу қабілеті және оның тәнінде қасиетті соғысты жүргізуге бөгет жасайтын еш нәрсенің болмауы. Осының бәрін өз бойында ұштастыратын адам барлық іс-әрекеттерде кімге еліктеу керек екенін, кімнің айтқан сөзі мен ақылына құлақ қою керек екенін көрсететін үлгі болады. Мұндай адам өзінің дұрыс деп тапқанынша, өзінің қалауынша басқара алады.

Ғұлама әл-Фараби екі жүзділік секілді жаман қасиеттерге де тоқталады: «Алдау, айла және екі жүзділік дегеніміз — игілік сияқты болып көрінетін пасықтық әрекеттер істеу, пасықтықпен пайда табу немесе пасықтықпен ләззат алу үшін ненің қолайлы және дұрыс келетінін мінсіз ашу».

Сонымен қатар әл-Фараби «ақыл» ұғымына терең мән береді. Өлеңдерінде ақылдың рөлінің жоғары екенін дәріптей түседі. «Жақсы мінез-құлық пен ақыл күші болып, екеуі біріккенде бұлар адамшылық қасиеттер болып табылады, қасиеттер дегенде біз әрбір нәрсенің игілікті жағы, соның өзінің және оның әрекеттерінің абзалдығында және жетілгендігінде деген мағынада айтамыз», — дейді әл-Фараби.

Түркі әлемінде өзіндік орны бар еңбектердің бірі — 1082–1083 жылдары жазылған аса бағалы «Қабуснама» шығармасы.

«Қабуснама» — Иран шахы Кейқауыстың ұлы Гилан шахқа арнап жазған өсиет сөздерінің жиынтығынан үзінді келтірелік: «Ей, перзентім, есінде болсын, өнерсіз жан — өнегесіз, оның ешкімге де пайдасы тимейді.... Барлық өнерден сөз өнері жақсы екенін білгенің жөн.... Адамзаттың ең абзал қасиетінің бірі — сөз сөйлей білу. Бұл жағдайды жете түсін де, жақсы сөйлей білуге үйрен: сыпайы, анық сөйлеуді әдет қылғайсың. Өйткені қандай сөзді айтуды әдеттенсең, тіл соны айтады». Жетекшінің басты қаруы тіл және орынды, уәжді сөйлей білу. «Сөзді өз орнымен сөйле. Орынсыз айтылған сөз жақсы болса да, жаман көрінеді. Орынсыз айтылған сөз опық жегізеді. Егер сөйлеген сөзіңнен бір нәрсенің пайдалы иісі сезіліп тұрмаса, ондай сөздің айтылмағаны жақсы» [5; 20, 21].

Көпшілікпен қалай сөйлесу және көпшіліктің ортасында өз өзін қалай ұстау керектігі туралы былай дейді: «Кісі сөз өнерін білетін, шешен болуға тиіс. Ей, перзентім, сен де шешен бол, сөйлей білгін, бірақ жалған сөйлеме, сөйлесең шындықты сөйлеп, туралықты айтумен атағың шықсын». «Халық алдында сөйлеген сөзің сұлу болып, оны жұрт ықыласымен тыңдасын. Сөз өнерін меңгеріп, биік дәрежеге көтерілгеніңді жұрт сөйлеген сөзіңнен білсін» [5; 32, 36]. «Мінбеге шығып алып, көңілің қалаған, аузыңа түскен сөзді айта бермей, мақсатыңды қысқа әрі сұлу сөзбен сөйлегін. Киген киімің өзіңе қонымды әрі таза болсын». «Сөзің әсерлі болсын, естіген жұрт әр сөзіне ризалансын. Мінбеде томсырайған тоң мінез, салғырт салқын сөзді болма. Әрдайым қимыл-әрекет үстінде көптің көңілін аударар сөйле» [5; 110]. «Жиылған топ ішінде үгіт-насихатыңды тек бір кісіге қарап айтпағын. Өйткені топ ішінде бір кісіге қарап айтылған насихат насихат емес, керісінше, айыптау болып шығады» [5; 22].

Қоғамда, достарының ортасында белгілі бір беделге ие болғысы келсе, жаман қылықтардан арылу керектігін айтады. «Құмарлықтың құрбаны, ақмақтың ашынасы, қулардың құлы болма». «Асығыс ашу мен томырық дәрекілікке әдеттенбе, сынық мінез сыпайылықтан сырт қалма, бірақ тіпті мүләйім болма, мүләйім болсаң, жоқ қылып жібереді, дәрекі болсаң, жұртты өзіңнен қашықтатып аласың» [5; 29, 30].

Көпшіл болу, халықтың баласы болу туралы былай дейді: «Ей, перзентім, қанша дана болсаң да, сен өзінді халықтан данамын деп есептеме, сен өзінді кіші санасаң, дана боласың. Өзін қарапайым ұстап, білімсізбін дейтін білімдар — нағыз дана сол» [5; 31].

Ел басқару, ел ағасы болу адамнан жақсы мінездерді талап етеді. «...Қазы болсаң, саликалы ой, салмақты мінез иесі болғын. Оралымды ойы бар, алдын болжай білетін зерек, жұрттың ішкі жандүниесін зерттеп білетін саясат иесі болуың керек. Әрбір ру топтарының әдет-ғұрпы, жол-жоралғысы мен қауымның өзіне тән діни дәстүрлерінен хабарың болсын» [5; 111].

Өзіміз байқағандай, «Қабуснама» шығармасы тәрбиелік мәнге толы туынды.

Түркі тектес халықтардың орта ғасырдағы аса көрнекті ғұламасы, сопылық әдебиеттің негізін салушы, мұсылман әлемінің біртуар ойшыл қайраткері — Қожа Ахмет Иассауи 1103 ж. Сайрам қаласында дүниеге келген. Иассауидің бізге жеткен ең көлемді туындысы «Диуани хикмет» атты хикметтер жинағы. Иассауи «Диуани хикметінде» адамгершілік, Алланы сүю, адамның жетілу жолдары және сопылық ілім сөз етіледі.

Дүние мүлік жинау, атақ құмарлық, халықтың ақысын жемеу, халық адамының қандай болу керектігі жөнінде Иассауи өз хикметтерінде жақсы сөз қозғайды. Мәселен:

*Дүние менікі дегендер — жаһан малын алғандар,
Құзғын құстай арамға белшесінен батқандар.
Мола, мүфтий болғандар — жалған жала жапқандар,
Ақты қара қылғандар: ол тамұққа түседі.
Қазы, имам болғандар — нақақ жала қылғандар,
Есектей болып жегіліп, жүк астында қалады.
Пара алған әкімдер — арамдықпен жүргендер,
Өз бармағын өзі шайнап өкінішпен қалады.
Жылы — жұмсақ жегендер, әсем киім кигендер,
Алтын тақта отырса да топырақ астына түседі.
Сенген құлдар — адалдар, садақамен тұрады,
Дүние-мүлкін сарп етіп жұмақ хорын құшады [6; 86, 87].*

Білім мен ғылым — адамның өмірлік серігі. Осы екеуі жақсылыққа жетелейді. Ал надандық тек тозаққа ғана апарайды.

Осы жайлы Иассауи:

*Наданменен өткен өмірің тозақ болар,
Надан барса дозақта одан қашар.
Наданменен дозаққа қылма сапар,
Наданменен қазан айындай солдым міне [6; 41].*

Жүсіп Баласағұни (1020 ж.ш. – ө.ж.б.). «Құтты білік» — аңыз әңгіме ретінде баяндалатын даналық сөз, өсиет, тәлім-тәрбие берерлік дидактикалық тағылымдық туынды. Онда жеке адамның өзін қоғамда, үй ішінде қалай ұстай білу керектігінен бастап, хандар мен бектердің өз қарамағындағы әрбір қоғамдық топтарға қарауға тиіс екендігі жөніндегі көптеген мәселелер қамтылады. Сонымен қатар Ж.Баласағұнидың «Құтты білік» еңбегінде «тектілік», «парасаттылық», «кісілік» іспетті қасиеттер түркі тілдес халықтардың ішінде алғаш көтерілген еңбектердің бірі.

Адамның сыртқы бейнесі туралы ол былай дейді:

*Ақыл көркі — тіл,
Тілдің көркі — сөз,
Адам көркі — жүз,
Жүздің көркі — көз [7; 35].*

Адам бойындағы жаман қылықтар мен одан арылу жолдарын айтады. Ер азаматқа қандай болу керектігі жайлы кеңестер береді. Мәселен:

*Қаһар, ашу — ерге жаман қылықты,
Бұл екуі жанға жәбір қылыпты [7; 50].*

Көпшіліктің алдында және соған сәйкес абыройға ие болуда не нәрседен сақтану керектігін сөз етеді:

*Шарап ішпей, бәледен жүр қашықта,
Байқа, атанба зинақор да, пасық та.
Сақ бол, шарап, зинақорлық күйгізер,
Олар тонын кедейліктің кигізер [7; 53].*

Қарамағындағы адамдармен қандай қарым-қатынас құру керектігі туралы былай дейді:

*Ісіне сай жайсан менен қасқаның,
Кісілік қыл мәрттігіне басқаның.
Қарым қайтар қызметі асқанға,
Болып әділ атың шықсын аспанға.
Ей, падишам, жақсылықтан жалықпа —
Соған орай ізгі болар халық та.
Ей, падишам, елден еңбек аяма,
Елді сақтап, ақыл-оймен аяла [7; 106].*

Ақыл, парасаттылық және жақсы іске ұмтылу туралы, пайдалы істің игілікке жеткізетіндігі жайлы мынадай кеңестер береді:

*Түйсікті бол, білімді де таңдай біл,
Жақсы атқарып, іс тетігін аңдай біл.
Жарайтын мен жарамасты байқастыр,
Керексіз бек керек істі жайғастыр [7; 126].*

Ж.Баласағұни: «Тіл адамның даңқын асырады... Тіл адамға жапа да шектіреді. Абайламаса, басыңнан да айырады. Көп сөйлеме, сабыр қыл, әр сөзінді салмақтай айт. Он мың сөздің түйінін он сөзбен шеш». Ж.Баласағұни өз шығармасында имандылық, сабырлылық, рақымшылдық, ақыл-парасаттылық, әділеттілік, ғылым-білім, достық, бауырмалдық, адалдық, ар-ұят, қарапайымдылық, тазалық, өзара құрмет, тағы сондай сияқты құндылықтарды қарапайым халыққа түсінікті тілде жеткізе білді.

Қараханид дәуіріне қатысты әдеби ескерткіш — Ахмет Йүгінекидің «Ақиқат сыйы» атты еңбегі. XII ғасырдың аяғы — XIII ғасырдың бас кезінде жазылған мыс делінеді. Еңбектің мазмұны ар-намыс, этика, адамгершілік мәселелерін ашуға бағытталған.

Ахмет Йүгінекидің «Ақиқат сыйы» еңбегінің басты мақсаты — ақыл-кеңес беру, үгіт-насихат айту. Адамдардың бойында жақсы мінез-құлықты қалыптастыру, білімге, ғылымға ұмтылу жөнінде ой қозғайды.

Тәрбие мен білімнің байланысы. Білімсіз алынған тәрбие пайдасыз. Бүкілінің қазығы білім екендігін көрсетеді. Біліктілік туралы былай дейді:

*Білікті білім жинап кәсіп етер,
Білімнің дәмін татып өсіп өтер.
Білдірер білім елге, білім сырын,
Біліксіз білімді аттап, бөсіп өтер.
Білімсіз не айтса да білмей айтар,
Өз тілі өзінің кеп басын жұтар.
Алла өзін білімменен құт етеді,
Қайыпсыз надандықты жұт етеді.
Білімді үйренбеген талай қауым,
Құдайды қолдан жасап нұт етеді [8; 72, 73].*

Адамның дәрежесі артқанымен, адам болып қалу туралы былай дейді:

*Өзгерте ұлық болсаң өз күйіңді,
Ұмытпа шайы кесең, бөз киімді.
Дәрежең өскен сайын ұстамды бол,
Айта біл жас-кәріге сөз түйінді [7; 48].*

Басшының алыстан ойлай білуі мен ақыл түйе алуын былай суреттейді:

*Қайсыбір іс кездесе де бетпе-бет,
Оның жайын, алдын-артын ойлап өт,
Тәуір болса — тағы толған, еске тұт,
Жаман болса — қатты сақтан жайлап өт [7; 126].*

Сөз қадірі және орынды сөйлей білудің маңыздылығы жайлы мына жолдарда келтіреді.

*Беталды сөйлей берме, тіліңді тый.
Тіліңнің жүгенсіздігі бір күні басыңа жетеді.
Тілін тартпаған кісіні ақылды деуге бола ма?
Тіл мен сөздің бостығы талай басты жеді.
Адамды тіліңмен өшіктірме.
Біліп қой. Тіл жарасы жазылмайды, оқ жарасы жазылады [9; 350].*

Бұл шығармадан философияның, педагогиканың және психологияның шырмалып жатқанын көре аламыз. Бұл ғылым салалары адамды зерттейтіні анық, сондықтан Ахмет Йүгінекидің «Ақиқат сыйы» дастаны мәңгі маңыздылығын жоймайтын тарихи туынды.

Көрнекті түрік тарихшысы Мұхаммед Хайдар Дулати (1499–1551) «Тарих-и Рашиди» еңбегінде адамға білімнің қажеттілігі, адамның істерінің оны мен терісі, тілдің күштілігі мен оны орынды қолдана білу керектігі, ел билеуші әкімдерге қажетті қасиеттер және жалпы тәрбие туралы сөз етіледі.

М.Х.Дулати ел басқаратын азамат, халыққа жаққысы келсе, кішіпейіл, қарапайым, шешен, көреген, адал, әділетті болуы керек.

*Ие болу жақсы атқа — барлық жанның мақсаты,
Дүниеде тозбайтын тек сол жалғыз жақсы атың.
Ағайынның қашанда ауыр жүгін арқалас,
Елдің халін қайткенде жақсартам деп жанталас!
Күндіз-түні, ерте-кеш, сәчкеде һәм бесінде,
Менің осы кеңесім жүрсін ылғи есіңде! [10; 406]*

Баршаға қол ұшын беру. Қолдан көмекті аямау. Осының бәрі М.Х. Дулати үшін адамға абырой мен өлмес атақ әкелетін істер екендігін көрсетеді.

*Залым өлер, соңынан өлер аты жексұрын,
Адал өлер, аты өлмес, осы нағыз жақсы ырым [10; 70].*

Әділ іс жақсылыққа, абыройға бастайтын қадам. Әр кез әділдікке ұмтыл. Өз ісіңе, достарыңа, халқыңа әділ бол.

*Әділ болсаң, халықтың көңілінен шығасың,
Пайғамбарлар есігін қысылмай-ақ қағасың! [10; 88]*

Әр нәрсенің шегі бар екендігін және шектен шықпай, барға қанағат ету туралы айтады. Яғни көрсе, қызарлыққа салынбай, өлшеулі заттың қадірін білу керек, дейді.

*Әр нәрсенің шегі бар, шектен шыға алмайсың,
Қысқа болса, көрпеңді неменеге жалғайсың? [10; 64].*

Өтірік сөйлеу мен алдаудың ғұмыры қысқа. Түлкілік қылыққа салынып, қулықпен, елге ор казумен өмір сүруге болмайды. Барлық жасаған жамандықтарың өзіне қайтып келеді.

*Қулықты қой, ей түлкі, айлаң алтыс болса да,
Арыстаннан аспайсың қартайсаң да, солсаң да [10; 75].*

Татулық күнделікті өміріңе береке мен сабырлық әкеледі. Бірігіп істеген іс берекелі болады. Бірлік қараға да, ханға да қажетті іс екендігін жеткізеді.

*Бауыры мен бауыры тіл табысқан тәуірі,
Онда сені ешбір жау ала алмайды, бауырым! [10; 365]*

Және патшаларға қатысты:

*Екі патша бірін-бірі сүйемелдеп қолдаса,
Жеңем деген оларды басқаныкі далбаса! [10; 364]*

М.Х.Дулатидің адамзат қоғамы алдындағы маңызды үлесі — тұлғаны тәрбиелеуге қатысты құнды ой-пікірлері. Тәлім-тәрбиеге толы ойлары қазіргі қоғам үшін де, болашақ үшін де өміршең, құндылығын жоймайтын асыл мұра.

Есімдері тарихта алтын әріптермен жазылған ұлы ойшылдарың адам тәрбиесі, оның жаны мен тәнін «тазалықта» ұстауға қатысты айтқан ойлары өте маңызды. Адамның бойында адамгершілік, сыйластық, бауырмалдық, қайырымдылық, шешендік, ой ұшқырлығы, өз-өзін көпшілік алдында ұстай білу сияқты қарапайым, сонымен бірге өмірде аса маңызды құндылықтар ойшылдардың шығармаларында жақсы дәріптелген. Қазақтың «дала» ойшылдарының идеяларының түпкі мәні жоғары адамгершілік сана мен мінез-құлықты қалыптастыру, соның негізінде ішкі және сыртқы дүниесі бір-біріне сай, рухани және дене әсемдігі өзара үйлескен жан-жақты дамыған тұлғаны тәрбиелеу.

Қорыта келгенде, имидждің бай тарихы бар екендігін көреміз. Ол шығыстық деспотия мен алғашқы мемлекеттің пайда болуы және саяси қарым-қатынастың қалыптасуынан бастау алып, бүгінгі ақпараттық технологиялардың көмегімен күрделене түскен заманға дейін жетіп отыр. Саяси имиджтанудың әрі қарай дами берері сөзсіз.

Әдебиеттер тізімі

- 1 *Фадин С.С.* Имидж: политика в свете истории // Вестн. КазНУ. Сер. психология и социология. — 2002. — № 2. — С. 126–132.
- 2 *Плутарх.* Наставления о государственных делах // Плутарх. Моралии: сочинения. — М.: Эксмо-Пресс; Харьков: Фолио, 1999. — С. 760–806.
- 3 *Понтано Дж.* Государь / Пер. с лат. Н.А.Федорова // Сочинения итальянских гуманистов эпохи Возрождения (XV в.). — М.: Изд-во Москов. ун-та, 1985. — С. 290–306.
- 4 *Әл-Фараби.* Әлеуметтік-этикалық трактаттар. — Алматы: Ғылым, 1975. — 419 б.
- 5 *Қабуснама* / Ауд. Т.Айнабеков. — Астана: Аударма, 2002. — 159 б.
- 6 *Иассауи Қ.А.* Диуани хикмет. — Алматы: Мұраттас, 1993. — 303 б.
- 7 *Құрышжанұлы Ә.* Ескі түркі жазба ескерткіштері. — Алматы: Қайнар, 2001. — 470 б.
- 8 *Иүгінеки А.* Ақиқат сыйы. — Алматы: Ғылым, 1985. — 152 б.
- 9 *Әдеби жәдігерлер: жиырма томдық.* — 6-т. / Құраст. А. Әлібекұлы, С. Дәуітұлы, Б. Сағындықұлы. — Алматы: Таймас, 2008. — 488 б.
- 10 *Дулати М.Х.* Тарих-и Рашиди. — Алматы: Санат, 2003. — 614 б.

Д.Б. Кошербаев

История развития политического имиджа

В статье исследована проблема политического имиджа в истории политических учений. Отмечено, что практически на протяжении всего существования человеческого общества фактор имиджа оказывал значительное влияние на ход политических процессов. Именно этим, подчеркнуто автором, обусловлен тот факт, что к проблеме образа идеального государства, идеального государя, так или иначе, обращались многие мыслители древности, античности, средних веков и нового времени, которые задумывались над вопросами того, каким должен быть правитель (политик) в глазах масс.

D.B. Kosherbayev

The history of the development of political image

The article examines the problem of political image in the history of political doctrines. Almost throughout the existence of human society factor image had a significant impact on the course of political processes. This stems from the fact that the problem of the image of the ideal state, the ideal of the sovereign has in some way addressed by many thinkers of ancientry, antiquity, middle ages and new time. They pondered over the questions of what must be a ruler (politician) in the eyes of masses.

References

- 1 Fadin S.S. *Bull. of KazNU. Ser. psychology and sociology*, 2002, 2, p. 126–132.
- 2 Plutarch. *Precepts about public Affairs* // Plutarch.: *Moralia Essays*, Moscow: Eksmo-Press; Kharkov: Folio, 1999, p. 760–806.
- 3 Pontano J. *Works of the Italian humanists of the Renaissance (XV century)*, Moscow: Publ. house of Moscow University, 1985, p. 290–306.
- 4 Al-Farabi. *Social and ethical treatises*, Almaty: Gylym, 1975, 419 p.
- 5 *Kabusnama*, transl. T. Ainabekov, Astana: Audarma, 2002, 159 p.
- 6 Yassau Kh.A. *Diuan hickmet*, Almaty: Murattas, 1993, 303 p.
- 7 Kuryszhanuly A. *Monuments of ancient Turkic writing*, Almaty: Kainar, 2001, 470 p.
- 8 Yugneky A. *Daristiny*, Almaty: Gylym, 1985, 152 p.
- 9 *Literary monuments: the 20-volume edition*, 6, edit. A. Alibekuly, S. Dauytuly, B. Sagyndykuly, Almaty: Taymas, 2008, 488 p.
- 10 Dulaty M.Kh. *Taryh-y Rashidy*, Almaty: Sanat, 2003, 614 p.